Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal (International Refereed & Indexed)
Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal
2016 Volume:8 S: 169 - 187
Published Online March 2016 (http://socialsciences.eurasianacademy.org)
http://doi.org/10.17740/eas.soc.2016.V8-10

A REVIEW ON AKHISM WITH ITS ASPECTS OF ENVIRONMENTAL ETHICS AND EDUCATION

İdris Oğurlu *

* İstanbul Ticaret Üniversitesi Çevre ve Doğa Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi-Küçükyalı/ İstanbul
E-mail: iogurlu@ticaret.edu.tr

Copyright © 2016 İdris Oğurlu. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Akhism has been emerged in the 13th century arise from the Islamic faith and cultural heritage of Anatolia. Akhies had conducted a considerable training activities on social, cultural and environmental areas as well as commercial activity. The fact that appreciate people and all the creatures is required approaching environment and Nature courteously by akhies. Thus, there must be certain lessons or practices in akhies' training process. In this article, aspects of Akhism related to environmental ethics and education was investigated. In Akhism there has been a healthy and balanced relationship environing all the areas of life. By means of this, balance that ensure Akhi's peace of mind and its environment, relationships become better in society. This had been developed on a ground supported by Akhism philosophy and practices. It is clear that the education act main roles on gaining Akhism its capability that achieve sustaining ethic rules on environment for centuries by means of transform to practical from theorical. Difference between capitalistic economical concept with Universe and Akhism is so difference between considering essences in the Nature as commodities and endowed blessings. It is not a utopian approach to propose updating economical concept that has been experienced only 250-300 years ago in Akhism term and a new environmental ethic based on Akhism taught. It is possible both to enhance a new economy that not terminate natural source and to persuade the people abnegation for posterity by the means of reformation because of Akhism has granted these to its followers.

Keywords: Akhism, Environment, Education, Ethic, Environmental Ethics

AHİLİĞİN ÇEVRE AHLAKI VE EĞİTİMİNE BAKAN YÖNLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

XIII. asırda ortaya çıkan Ahilik, temelini İslam inancı ve Anadolu'nun kültür birikiminden kaynaklanan beceri kapasitesinden almaktadır. Ticaretle uğraşan Ahiler, sosyal, kültürel, çevresel birçok alanda önemli bir eğitim faaliyeti göstermişlerdir. Ahilikte insana ve cümle mahlûkata verilen değer, ahinin çevresine ve tabiata saygı ve özenle yaklaşmasını, bu ise ahi terbiyesinde buna yönelik ders ve uygulamalara yer verilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, ahiliğin çevre ve tabiatla ilgili etik bir boyutu ve çevre eğitimine bakan yönleri bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu makalede Ahiliğin çevre ahlakı ve eğitimine bakan yönleri araştırıldı. Bunun için Ahilik, Ahi, Eğitim, Çevre, Doğa/Tabiat, Ahlak, Çevre Ahlakı, Çevre Eğitimi ve Doğa eğitimi terimlerini anahtar kelime olarak içeren literatür taranmış, bulgular analiz edilmiş, tartılışmış, sonuçlar yorumlanarak değerlendirmiştir. Ahilik sisteminde hayatın her alanını kuşatan iyi ilişkiler ve denge söz konusudur. Ahinin kendisiyle ve çevresiyle barışık olmasını sağlayan bu denge, insanın çevresiyle ilişkisini sağlam ve sağlıklı hale getirmektedir. Bunu besleyen zemin, ahiliğin eğitim yoluyla aktarılan felsefesi ve uygulamalarıdır. Ahilik sisteminin etiği çevre ve tabiat alanında da teoriden pratiğe aktararak yüzyıllarca sürdürmeyi başarmış olmasını sağlayan özelliklerinin eğitim yoluyla kazanıldığı aşikârdır. Kapitalist iktisat tasavvuru ile Ahiliğin evren tasavvuru arasındaki fark, Tabiattaki varlıkları ekonomik/ticari birer meta olarak görmek ile onları bahşedilen nimetler/emanetler olarak görmek arasındaki fark kadardır. Ahilikle yaşanıp denemişliği üzerinden henüz 250-300 yıl geçmiş bir iktisat tasavvurunun güncellenmesi ve bugün buna dayanan yeni bir çevre ahlakı önermek ütopik bir yaklaşım sayılmamalıdır. Çünkü doğayı yok etmeyen bir iktisat geliştirmenin ve toplumu çevre ve gelecek nesiller adına fedakârlığa razı olmanın yolu; ahlak ve "nefis terbiyesi' nden geçer. Ahiliğin, müntesibine bunları verdiğini görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Çevre, Eğitim, Ahlak, Çevre ahlakı

1. GİRİŞ

XIII. asırda doğup kültür coğrafyamıza yayılan ve medeniyetimizin en önemli müesseselerinden birisi olan Ahiliğin sosyal, kültürel, dinî, idarî, iktisadî, askeri, siyasî boyutları olduğu gibi eğitime bakan yönleri ve geniş bir etki alanı olmuştur. Ahîlik teşkilatının ana amacı; Anadolu'ya akıp gelen Türklerin ve yerli Müslüman unsurların sanat ve ticaretleri için kendilerine uygun yeni bir yasama ve çalışma kültürü oluşturma çabalarının yanı sıra dünya görüşlerini hayata geçirme gayretleri olarak ifade edilebilir. (Bayram, M., 2001:8-10, Arslan, 2015: 253). Ahilik teşkilatında özellikle fütüvvetname denen ahlaki kurallarla olgun insan yetiştirmek hedeflenmektedir.

Ahilikte ihtiyaçtan fazlasını muhtaçlarla paylaşmak, tabiatı, kaynakları ve diğer insanları sömürmemek, insan-tabiat-eşya arasında dengeyi gözeterek faaliyette bulunmak önemli sosyal sorumluluk alanlarını oluşturmaktadır (Durak & Yücel, 2010). Bu ilkeler, bugün insanın tabiatla ilişkisinin çerçevesini belirlemeyi hedefleyen ve modern çağda ancak uzun bir arayıştan sonra ulaşılan "Sürdürebilirlik" (Karalar & Kiracı, 2011)) ilkesi ile bugün çevre ve doğa alanında faaliyet gösteren neredeyse bütün resmi veya sivil kuruluşların slogan olarak

benimsediği "*Tabiatın bizlere atalarımızdan kalan bir miras olmayıp gelecek nesillere ait bir emanet olduğu*" gerçeğinin, ahiler tarafından çok önceden hayata geçirilmiş olduğunu göstermektedir.

Günümüzde artık, gerek kalkınmanın hızı, gerek çevrenin korunması ve tabii kaynakların kullanımı konusunda farklı bir yaklaşım gerektiği ifade edilmektedir. Sanayi toplumları Kapitalizmin öngördüğü sürdürülebilir kalkınma anlayışı (Yıldırım & Göktürk, 2004) ile çevre konusunda yoğunlaşan tepkileri azaltmayı amaçlamakta, fakat sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı; çevrenin korunması ve yönetiminde yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, çevre ve kalkınma ilişkilerinde yeni değerlere ve yaklaşımlara ihtiyacımız vardır. Özellikle teknoloji geliştirme safhasında moral değerlerin de göz önüne alınması gereklidir. Bu meyanda şunu da bilmekteyiz ki çevre ve tabiatı feda etmeden kalkınmak imkânsız değildir. Ancak bunu başarabilmek için her şeyden önce insanla tabiat arasındaki ilişkiyi de kuşatacak yeni bir prensip ve hatta değerler sistemi geliştirmek lazımdır (Gökdayı İ., 1997). İşte, geliştirdiği orijinal prensipleri ve pratikleriyle bir döneme mührünü vurmuş olan Ahilik sistemi bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

Ahilik, özünü İslam'ın evren tasavvuru ile Anadolu'nun kültür birikiminden kaynaklanan bilgi ve beceri kapasitesinden almaktadır. Ahilik müessesesinde kültür ve eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bilinen bir husustur. Tezgâh başında ve atölyesinde sanat öğrenen teşkilat mensupları, zaviyelerde de diğer eğitimlerini tamamlayıp, toplum içinde itibar gören davranışlar gösteren münevver ve saygın şahsiyetler olmaktaydılar (Erken, 2012: 76)
Ahiliğin ilkeleri arasında: İnsan severlik; Gençliğin meselelerine çözüm arama; Eğitimin her zaman ön planda olması; ahilerin ifa ettiği çeşitli sosyal hizmetler sayılabilir (Bayram, S., 2012: 86). Esas itibariyle ticaretle uğraşmış olsalar da Ahiler, sosyal, kültürel, çevresel birçok alanda önemli bir eğitim faaliyeti göstermişlerdir. Ahilikte insana ve cümle mahlûkata verilen değer, ahinin çevre ve tabiata saygı ve özenle yaklaşmasını bu ise ahi terbiyesinde buna yönelik ders ve uygulamalara yer verilmesini gerektirmektedir ki fiiliyatta da böyle olduğuna şüphe yoktur. Dolayısıyla, ahiliğin teşkilatlanma ve sosyal hizmet boyutu yanı sıra çevre ve tabiatla ilgili etik bir boyutu ve çevre eğitimine bakan yönleri bulunduğunu söylemek mümkündür. Mesela, Ahiliğin müntesibine israftan uzak yaşamayı telkin edip ona kanaatkâr bir karakter kazandırılması, ahinin aynı zamanda çevre dostu olması sonucunu doğurmaktadır.

Ahiliğin sosyal hizmetlerine temel oluşturan vizyonu, bu örgütün dayandığı sosyo – kültürel ve sosyo – ekonomik temelleri, dünya görüşü, felsefesi, inançları, gelenekleri ve ahlakıdır. (Özerkmen, 2004: 61). Zira kurumların kendine has örgütlenme biçimiyle kuruma ait misyonun yerine getirilmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Mesela, genel olarak dikey örgütlenme modelini benimsemiş örgütlenme modelinde ilişkiler bürokratiktir; kurumun faaliyeti emir – kumanda ile yürüdüğünden ağır işler. Yatay ilişkiler ağının geçerli olduğu örgütlenme biçimlerinde ise rızai katılım esas olduğundan işler daha çabuk ve kaliteli yürür. Ahi örgütlenmelerinde her ferdin ayrı bir değeri olduğunu ve günümüzde model alınmaya çalışılan "faaliyet örgütü" ile "enformasyon örgütü "nün Ahi örgütlerinde "yatay örgütlenme modeli" olarak teşekkül ettiğini görürüz. Şu halde, Ahilerin örgütlenme şekline bakarak bu güne ışık tutan bir örgütlenme modeliyle yüz yüze olduğumuz söylenebilir. Mesela Ahilerde de, enformasyona dayalı modern örgütlenme modellerinde de "uzmanlık" esas kabul edilmektedir (Özerkmen, 200: 70). Keza, Ahi eğitiminde, modern eğitimde bugün ulaşılan; aktif öğrenme, öğrenci merkezlilik, sınıf dışı eğitim gibi teknikleri uygulandığını ve veya bugüne ışık tutan eğitim esasları belirlendiğini söylemek mümkündür.

Modern insanın, modern eğitimin çarkından geçtikten sonra, şayet çevre ve tabiata yeterli ilgi ve saygı duyma noktasına ulaşabilmişse çevre ve doğa konusunda olumlu tutum ve davranışlar göstermeye başlaması beklenir. Böyle bir insanın, artık çevre adına, doğa adına veya gelecek nesiller adına kendi konforundan fedakârlık yapabilmelidir. Söz konusu olumlu tutum ve

davranışlar ise insanın ancak böyle bir fedakârlığa razı olması veya buna gönüllü olması halinde gerçekleşir. Bu ise eğitim bağlamında, ancak etik/ahlaki bir temele dayanarak uygulanan şöyle veya böyle bir "nefis terbiyesi'nin ürünü olabilir. Ahiliğin, müntesibine böyle bir ahlaki yapı, sağlam bir karakter, dengeli bir hayat ve ölçülü davranışlar kazandıran bir eğitim verdiğini görmekteyiz.

Bugünün kapitalist iktisat tasavvuru ile Ahiliğin evren tasavvuru ve ticari tasarrufları arasındaki fark, Tabiattaki varlıkları ekonomik/ticari birer meta olarak görmek ile onları bahşedilen nimet/emanetler olarak görmek arasındaki fark kadardır. Ahilerin çevre ve Tabiata yaklaşımları bu bakış ve ölçüler çerçevesinde şekillendiği kolayca tahmin edilebilir.

Ahilik sisteminde bütün esnaf ve sanatkârlar tek bir örgüt altında toplanarak ahlakî ve meslekî bir eğitimden geçirilmişlerdir (Arslan, 2015:253) . Esasen, aynı dönemlerde Batıda da çalışma hayatını düzenlemeye yönelik olarak Bizans loncaları gibi örgütlenmeler mevcuttur. Ahîlik teşkilatı, bunlardan farklı olarak devlet otoritesi dışında, tamamen ustalar-çalışanlar arasındaki bir işbirliği teşkilatı olarak oluşturulmuş, çalışanların ve tüketicinin haklarını koruduğu gibi hatta bunun da ötesinde toplumun, tabiatın ve bütün bir varlık örgüsünün hakkını koruyacak bir insanî sosyal, ekonomik, genel güvenlik ve sorumluluk sistemi seklinde teşkilatlanmıştır (Bayram, M., 2001:8-10, Arslan 2015: 253)

Batı, antik Yunan-Roma geçmişindeki polis-metropolis ekonomi-politiğini diyalektik bir süreçle güncellerken bize ait ve denenip de üzerinden ancak 250-300 yıl geçmiş bir iktisat tasavvurunu yeniden ihya etmeyi denemenin ütopik bir teşebbüs olmayacağını söyleyen yazarlar (Bergen, 2014) vardır. Buna göre Ahiliğin iktisadi bakışında olduğu gibi çevreye Bakış Konusunda Ahilikten İlham Alarak Bugünkü Çevre Ahlakının Gelişimine Katkıda Bulunmak mümkün görünmektedir.

2. YÖNTEM

Bu makalenin konusuyla ilişkili ve kısmen örtüşen makale ve sair bilimsel çalışmalar incelendiğinde en sık ve yaygın olarak kullanılan terimlerin kullanım yoğunluğu veya rastlanma sıklığı sırasıyla; Ahilik, Ahi, Eğitim, *Çevre, Doğa/Tabiat* Ahlak, Çevre Ahlakı, Çevre Eğitimi ve Doğa eğitimi kelimeleri veya kavramları olduğu tespit edilmiş ve işe, bunları anahtar kelime olarak kullanarak literatür taramakla başlanmıştır.

İzlenen yöntem şu şekildedir: Ahilik, Ahi., Fütüvvet kavramları ile Çevre Ahlakı, Çevre Eğitimi ve Doğa eğitimi kavramları ve bunlar arasındaki *ilişkiler* ele alınarak; *Acaba ahilik sisteminin çevre ve tabiatın korunmasına yönelik bir amacı veya buna dönük uygulamaları var mıdır? Ahilik eğitim sisteminin çevrenin korunması ve şekillenmesine katkısı nasıl olmuştur. Ahilikte verilen eğitimin bunda payı nedir? Eğitim süreci nasıldır? Ahilik ahlakı ile bugünün çevre ahlakı arasındaki ilişki nedir? Ahilkte çevre ahlakı ve eğitiminin bileşenleri hangileridir? Ahiye verilen eğitm ahiliğin çevre bilinci ve ahlakının gelişimine katkısı olmuşmudur? Ahiye verilen eğitim çevre sağlığını ne yönde etkilemektedir?* Sorularına cevap aramak için adında "Ahilik" Ahilik, "Eğitim", "*Çevre", Tabiat" Doğa", "*Ahlak", "Çevre Eğitimi" ve "Doğa eğitimi" terimleri geçen bilimsel metinler ve keza ahilik-çevre ahlakı-çevre eğitimi- ve doğa eğitimi konularını ele alan literatür araştırılmıştır. Yukarıdaki sorulara cevap oluşturacak özellikteki bilgi ve bulgular, tarandığı kaynaklardan alınıp analiz edilmiştir. Analiz sonuçları ayrı bölümler halinde toplanarak bir dispozisyon oluşturulmuştur. Araştırma bulguları kısım kısım analiz edildiği gibi ayrıca birbirleriyle mukayese edilerek ve yorumlanan bulgular toparlanarak tartışılmıştır. Tartışılan bulguların özetlenmesiyle sonuca gidilerek makalenin sonuç ve değerlendirme bölümü yazılmıştır.

3. AHİLİKTE EĞİTİM VE ÇEVREYE BAKIŞ

Eğitim, insan davranışlarına tesir etme sanatıdır. Eğitim, davranış değiştirme ve geliştirme yoluyla ferdin kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden gelişmesine yardım etme görevini üstlenir. Daha çok insanın davranışlarına tesir etme sanatı olarak kabul edilen eğitimin amacı ferdin kendine, ferdin topluma ve toplumun kendi içine yönelik davranışları ile başka toplumlara yönelik davranış kalıplarını belirleme ve kabullendirmedir. Dolayısıyla eğitim, iyi insan yetiştirme amacına hizmet etmektedir. Kişinin kendi kendine genellikle taklit yoluyla edindiği davranışları eğitim belirlerken; öğretim kendi dışından gelen etkenlerle edindiği bilgi ve beceri kazanma ve kazandırma olarak karsımıza çıkmaktadır. Her ikisi de kişinin davranışlarını düzenleme, bilgi kazandırma, davranış ve duygularını tanzim etmeyi amaçlamaktadır (Çeker, 2013: 80). Bu bakımdan, ferdin hem dünya hem ahireti ihmal etmeyecek bir seviyede yetişmesini isteyen ahi teşkilâtlarının eğitimden uzak durmuş oldukları elbette düşünülemez. Ahi Birliklerinin kendi gayelerine ve İslâm prensiplerine uygun olarak kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sistemlerinin karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir (Bayram, S., 2012: 93):

a) İnsan bir bütün olarak ele alınır, ona sadece meslekî bilgi değil, ahlâkî ve içtimâî bilgiler de birlikte verilir.
b) İş başında yapılan eğitim, iş dışında yapılan eğitimle bütünlenir.
c) Eğitim, ömür boyu süren bir süreçtir.
d) Köylere kadar varan geniş bir teşkilât kurulmuştur.
e) Sistem, ahilik prensiplerine uymayı taahhüt eden herkese açıktır.
f) Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır.
g) Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır.

Bugün eğitim denilince ilk akla gelen kavram, ‘okul’ kurumudur. 19. yüzyılın başlarından bu yana kitle eğitimi için kurulan okulların görevinin eleştirel düşünen, sosyal konulara eğilen, araştırmacı, problem çözebilen, çevresel ve politik olaylarda karar alma sürecine aktif olarak katılan fertler yetiştirmek olduğu belirtilmektedir (Stevenson, 2007; Berberoğlu, 2015: 97). Çevre eğitimi açısından bakıldığında ise okulların bir takım olumsuz yönlerinin olduğu vurgulanmaktadır. Mesela okullarda, doğal çevreden izole olarak verilen çevre eğitimi, insanın doğal çevrenin farkında olmasını ve doğayı bütünsel algılayabilmesini engellemektedir. Örnek olarak Hollanda ve İsrail’de yapılan bir araştırma gösterilebilir (Dreyfus ve diğerleri, 1999; Berberoğlu, 2015: 97). Sözkonusu araştırmanın sonucuna dayanılarak, çevresel konularda çok fazla bilgi vermek ile çevresel tutum ve davranışlarda olumlu değişim sağlamak arasında bir bağlantı olmadığı ifade edilmektedir (Berberoğlu, 2015: 97). Buradan, eğitim sürecinde ahlaki ve moral değerlerin de yer alması gerektiği anlaşılmakta ve buradan itibaren ise Ekoloji felsefesi ve Ekopedagojinin alanına girilmiş olmaktadır.

Ekolojik felsefeye göre, insan, doğanın ihtiyaç ve maslahatını hesaba katması gerektiğini, doğayla özdeşleştiği zaman, doğada kendisini bulduğu ve doğa ile olan ilişkilerinde kendi istek ve çıkarlarını düşünürken öğrenir. Çünkü, doğal çevrenin anlamı ancak onunla etkileşimdeyken öğrenilebilir. Bu görüş ışığında çevre eğitimi, doğal çevrede gerçekleştiğinde doğaya ilgiyi arttırması ve hayata doğayla empati kurarak bakmayı sağlaması yönüyle önemlidir (Atasoy, 2006; Ozaner, 2004; Palmberg & Kuru, 2001; Keleş ve diğerleri, 2010: 385). Buna göre, Çevre ve doğanın korunması önce ferdin alışkanlıklarının değişmesiyle başlayabileceği için dönüşüm, önce ferdin kendi içinde yaşanmalıdır. Bu ise aşikardır ki ancak kişinin eğitimi ve nefis terbiyesi sayesinde temin edilebilecektir. Bütün bu sayılanlar, ahlak, eğitim ve terbiyenin ve buna uygun insan yetiştirmenin önemine işaret etmektedir. Yine ahiliğe dönecek olursak; Ahilik sisteminin temel amaçları arasında;

- Dürüst, namuslu üretken insanlar yetiştirmek.
- Ferdin ve toplumun ihtiyaçlarını giderebilecek meslek ve sanat becerisi olan insan yetiştirmek.
- İlim, kültür, sanat ehli, erdemli insan yetiştirmek (Demirci, 1996; Arslan, 2015: 254) gibi amaçlar bulunduğu gibi, çevresine uyum sağlayabilen, davranışlarında dengeli hareket etmesini ve çevrenin haklarına riayet etmesini bilen insan yetiştirmek (Erken, 2012: 76) de ahi eğitiminin hedefleri arasındadır. Ahilerin bu hedefe nasıl ulaştıkları şöyle açıklanabilir:

Ahilerde teoriden çok pratik yaparak yani çok yaparak ve yaşayarak öğrenme ön plandaydı. Bunun için "yaparak öğrenme" ve "beceri geliştirme" yöntemleri esas alınmaktaydı. Eğitim sadece ferdi ve ise yönelik eğitim değil aynı zamanda toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi sağlayacak şekilde bütüncül karakterdeydi. Dolayısıyla, ahiye mesleki bilgilerin yanı sıra dini, ahlaki, askeri, sanatsal ve sosyal mahiyette bilgiler de verilirdi (Demirci, 1996; Arslan, 2015: 254) Ahîler; gündüzleri çalışırken geceleri, konukevlerinde (zaviyelerde) toplanıp ilme, irfana ve biraz da eğlenceye yer veren sohbetlere katılırlardı. Ahilik anlayışında; "çalışmak, öğrenmek ve mükemmel insan olmak" için çaba gösterilirdi (Durak & Yücel, 2010:153). Arslan, 2015: 254) .

Zaviyeler; iş eğitimi dışında fen bilimleri, sosyal bilimler, güzel sanatlar gibi pek çok alanda eğitim verilen mekânlar olması itibariyle günümüzde Japon yönetim tarzında görülen is ve sosyal hayatın bütünleştirilmesi anlayışının bundan yüzyıllar önce Ahî teşkilatlanmasında yaşandığını göstermektedir (Durak & Yücel, 2010:157; Arslan, 2015: 256).

Modernizmin iş ve sosyal hayatı birbirinden ayırmasından kaynaklanan olumsuz etkilerinin yanısıra, bir de günümüzde eğitim sistemi gençleri ferdileşme esaslı yetiştirmektedir. Topluma katkı sağlama, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıda bulunma, sosyal bir varlık olan insanın çevresine sosyal fayda sağlamaya yönelmesi bakımından ciddi bunalımlar yaşanmaktadır. Ben merkezli bir ekonomik ve sosyal hayatı sürdürmeye teşvik edilen fert, bencil ve ferdi bir hayat tarzı ile topluma ve toplumsal ihtiyaçlara gözünü, gönlünü, kapısını ve imkânlarını kapamaktadır (Çağatay, 1997:151; Arslan, 2015: 265). Oysa ahîlik anlayışında bu durumun aksine, sosyal birliktelik ve dayanışma anlayışı hâkimdi. Ahilerde paylaşmayı, yardımlaşmayı, dayanışmayı, cömertliği terk etmeyen bencil kimselerin kurumla ilişiği kesilirdi. (Çağatay, 1997:152).

Günümüzdeki yönetim anlayışları dikkatle incelendiğinde modelin adı ne olursa olsun müşteri memnuniyetini en üst düzeye ulaştıracak yeni kriterler ve tanımlarla her model kendi yapısını zenginleştirmektedir. Modeller, para egemenliğinden bilginin hâkimiyetine ve buradan da bilgeliğe doğru gelişme gösterirken, anlayışlar da kapitalizmden uzaklaşma ve daha insani olanı aramama eğilimine girmiştir (Şimşek, 2002).

Ahilikte ihtiyaçtan fazlasını ihtiyacı olan diğer insanlarla paylaşmak, tabiatı, kaynakları ve diğer insanları sömürmemek, insan-tabiat-eşya arasında denge gözeterek faaliyette bulunmak, önemli sosyal sorumluluk alanlarını oluşturmaktadır (Arslan, 2015). Ahîlik anlayışına göre; insan-insan, insan-eşya, insan-tabiat ilişkilerinin ana ekseni, insanın dünya ve ahiret mutluluğuna göre düzenlenmiştir. Bu yaklaşım, Ahîlerin-bacıların dünya için ahiretini, ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmelerini sağlamıştır. Ahilik anlayışına göre bütün insanlar, eşya, tabiat ve dünya, Allah'ın bütün insanlığa bahsettiği emanet konumundadır. Dolayısıyla emek gücünün yanı sıra tüketicinin, tabiatın ve tabii kaynakların sömürülmemesi, bilakis bunların aralarında adalet ve denge ilkeleri korunarak ferdin ve toplumun refah ve huzurun sağlanması esastır (Özerkmen, 2004; Durak & Yücel, 2010; Arslan, 2015: 253).

Ahilik sisteminin doğal kaynak kullanımı üzerinde nasıl etkide bulunduğu veya bulunacağı hakkında da şunlar söylenebilir:

Ahi teşkilatında üretim, ihtiyacın bir fonksiyonu olarak düşünülmüş ve üretim ihtiyaca göre ayarlanmıştır. Ahiliğin ihtiyaçların mütemadiyen kamçılanarak tüketimin çoğaltılmasına ve israfa, -felsefesi itibariyle- karşı olması sebebiyle ahi birlikleri gerektiğinde üretim kısıtlamalarına gitmiştir (Durak &Yücel, 2010). Diğer yandan, Ahiliğin dolaysız iş ahlakı ilkelerinden olan; kanaatkar olmak, iddihar (yastık altı) yapmamak gibi aynı zamanda tüketiciye de hitap edebilen motivasyonları, üretimde olduğu gibi tüketimin de ihtiyaç ölçüleri dahilinde kalmasını temin etmiştir. Bu yaklaşımın ise bugünün ekonomisinde refahı arttırmak için planlanan sınırsız üretim ve bunu desteklemek için kamçılanan aşırı tüketim anlayışının ne kadar uzağında, fakat doğal kaynakların korunmasında da ne kadar etkili olduğu/olacağı görülmektedir.

Günümüz çevre problemlerine bakıldığında problemin temelde iki boyutu olduğu görülmektedir. Birincisi ekonomik faaliyet olarak ortaya çıkan ve insan ihtiyaçlarını karşılama amacıyla yola çıkmış olan üretim-tüketim ve mübadele ilişkileri, diğeri ise buna yön veren ve genel olarak ahlak-eğitim ve psikolojinin alanına giren zihniyet ve davranışlardır. Gerek resmi gerekse STK tarzda çalışan kurum-kuruluş veya her türlü organizasyon esasen insan ve toplumun zihniyet ve davranışlarını eğitim yoluyla müspet yönde değiştirmeyi hedeflemektedir. Özellikle bir çoğunun suni olduğu birçok ilim adamı tarafından ifade edilen ihtiyaçların (Gökdayı İ,, 1997) ve isteklerin insanın kendi isteğiyle terk etmesi ekosistemin ekonomiye feda edilmemesi için zaruri görülmektedir. Bu ise aşikârdır ki eğitim yoluyla ulaşılabilecek bir hedeftir.

Çevre kirliliği ve tabiatın tahribinin bir zihniyet veya paradigmanın sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek gerekir. Bu paradigma, insan mutluluğunun; sahip oldukları veya çevresinde hükmedecekleri arttıkça artacağı şeklindedir. Hâlbuki toplumda israfı doğuran sınırsız tüketim eğilimi ve buna bağlı olarak gelişen maksimum üretim ihtiyacı ancak ferdin tüketim konusunda kendisini kısıtlamasıyla azaltılabilir. İşte bu noktada, ahiliğin tarihi tecrübeyle sabit olan ve bir yandan tek tek fertlerin, bir yandan da temasta olduğu kitlelerin hem ahlakı hem de iktisadi davranışları üzerinde müessir olma potansiyeline ve uygulama örneklerine ihtiyacımız vardır. Ahilerin bu alanda gerçekleşen uygulamalarının hangi eğitim sisteminin ürünü olduğunun irdelenmesi, bu anlamda önemlidir.

Ahi hukukunu tatbik edildiği dönemin uygulama örnekleri, ahilerin çevrelerini etkilemekle birlikte çevreyle uyumlu bir denge içerisinde bulunduklarını göstermektedir. Ahinin kendisiyle ve çevresiyle barışık olmasını sağlayan bu dengenin, insan ve tabiat ilişkisinin sağlığı üzerinde nasıl olup da olumlu etkilerde bulunmuş olduğunun araştırılması gerekmektedir.

İbn Haldun sanatı ve sanat kollarını uygarlığın gereği olarak görmektedir. Anadolu Selçukluları devrinin en güçlü filozofu olan Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-din Mahmud da toplumun mutluluk ve refahı için bütün sanat kollarının yaşatılmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Buradan, Onun, tabiat ilimleri alanında derinleşmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Ahi Teşkilâtı'nın piri olan zatın bu bilimsel kişiliği Ahi Teşkilâtının kuruluşunda bilimin ne kadar önemli bir yeri bulunduğunu göstermektedir (Bayram, M., 2001:10).

Ahi birlikleri, devlet otoritesi dışında -bugünün STK'larını andıran birer işbirliği odağı oluşturarak- çalışanların ve tüketicinin olduğu gibi toplumun ve tabiatın da hakkını koruyacak bir sosyal güvenlik mekanizması olarak örgütlenmiştir (Durak &Yücel, 2010). İnsanın bir bütün olarak ele alındığı Ahi Birlikleri'nde "*mükemmel insan; mükemmel toplum*" hedeflenmiş olup bilinçli insan yetiştirmeye özel bir önem verilmiştir**.** Bu sebeple, ahiye sadece mesleki bilgi değil, dini, ahlaki ve sosyal bilgiler de verilmektedir. Yani, ahiye verilen eğitim aynı zamanda sosyal kalkınma ve gelişmeyi sağlayacak şekilde bütünsel bir muhtevaya sahiptir (Durak & Yücel, 2010). Bugünün çevre ve tabiatın korunması yönünde faaliyet gösteren hemen bütün

organizasyonları da buna işaret etmekte olup kalkınma ve gelişmenin kirliliğe yol açmamasını ancak eğitimli ve bilinçli insanların sağlayacağını ifade etmektedirler.

Ahilikte eğitim gençlikten başlayıp hayat boyu devam eden bir sürekliliğe sahiptir. Eğitimin henüz kamunun sorumluluğunda olmadığı bir dönemde bu boşluğu Ahilik teşkilatı doldurmuştur (Tatar & Dönmez, 2008). Mesela, Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminde, sanat eğitimi öncelikle, doğrudan mesleki eğitim veren kurumlarda yürütülmüştü. Diğer eğitim kurumlarındaki talebenin el maharetlerinin geliştirilmesi için de gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmişti. Bu sayede mesleki eğitim veren mekteplerde okumayan talebe de yaşam boyu eğitim hedefi doğrultusunda hayatının farklı alanlarında işine yarayacak bilgileri öğrenecekti. Bu gayeyle, okul müfredatına amaca yönelik dersler konuldu. El işleri, bahçe işleri, fen ve tabiat bilimleri mahiyetinde düzenlenen doğa incelemeleri bunlar arasında yer almakta idi (Taşer, 2013: 96).

3.1. Ahilikte Eğitim-Öğretimin Karakteri Ve Amaçları

Ahi birliklerinin en önemli özelliklerinden birisi, üyelerine bir meslek ve ortak davranışlar örüntüsü kazandırmayı hedefleyen kurumlar olmalarıdır. Ahi birliklerinin ortaya çıkışlarından başlayarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulundukları ve üyelerini eğittikleri bilinmektedir. Ahilik tespit ettiği hedefe, sağlam bir teşkilatlanma modeli yanında, köklü bir eğitim sistemi ile ulaşmaya çalışmıştır. Bir taraftan esnaf ve sanatkârlara işyerlerinde mesleklerinin incelikleri öğretilirken, diğer taraftan aksamları toplum içinde nasıl bir tutum ve davranış sergilemeleri gerektiği hakkında bilgi verilmiştir. Ahilik sisteminde karşılaştığımız bu eğitim ve öğretim yaklaşımı günümüzde tartışılmaya devam edilen ilgili meslek alanlarının kendi emekçisini kendisi yetiştirmelidir konusunun XII. yüzyılda uygulamada olduğunu göstermektedir. Amaç; toplumu meydana getiren bütün katmanlara mensup insanları, sanatkâr, esnaf, müderris, öğretmen, kadı, hatip, hatta emir ve hükümdarları da eğitimden geçirmek; insanın kendi nefsini hiçbir zaman üstün tutmadan halka hizmet etmesini ve yararlı olmasını sağlamaktır. Toplum tabakaları arasındaki dengenin korunmasını sağlamak, kişiyi eğitim ve öğretim yoluyla üretici kılmak ve nihayet iyi ahlâkla ahlâklanmış bir toplum oluşturmak asıl amaçtır. Fütüvvetin gereği, ahlâkın en güzeline sarılmak, kötülüğü iyilik ile karşılamak, kabahati cezalandırmamaktır." Ahiler bu amaçlarını gerçekleştirmek için eğitim ve öğretim faaliyetlerini çeşitli şekillerde ortaya koymuşlardır (Çeker, 2013: 80).

Üyelerinin çevreye uyum sağlayabilmelerini amaçları arasında gören Ahilik, davranışlarında dengeli hareket etmesini bilen ve başkalarının haklarına riayet eden insan yetiştirme gayreti içinde olmuştur. Günümüz dünyasında da aranan özelliklere sahip Ahilik eğitimi ve uygulamalarının genel karakterini şöyle özetlemek mümkündür:

- İnsan bir bütün olarak ele alınır, meslekî, dinî ve içtimaî bilgi aynı anda verilir.
- İş basında yapılan eğitimin, iş dışında yapılan eğitimle bütünleşmesi sağlanır.
- Eğitim ömür boyu sürdürülen bir faaliyet olarak kabul edilmiştir.
- Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır.
- Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır (Çeker, 2013: 81).

İş basındaki meslekî eğitimde çıraklığa alınan gence; bilgi, hüner ve ahlâkî değerler basitten zora doğru ilerleyen bir usulle kazandırılmaya çalışılırdı. Öğrenci olgunlaştıkça ve mahareti arttıkça, verilen bilgi ve eğitim de belirlenen ölçülerde artırılırdı. Mesela, çıraklıkta 124 kuralın bilinmesi gerekirken, ustalıkta 740 kuralın bilinmesi gerekirdi. Çıraklıkta ustayı gözleme ve model alma yoluyla öğrenme önemli bir meslekî ve ahlâkî eğitim şeklidir. Çırak iş yerindeki

eğitime şakirt görmeyince öğrenmez kuralı gereğince üstadıyla birlikte katılır ve onu kendine örnek alarak ahlâkî ve meslekî açıdan kemale ererdi. Çırağa ahlâkî değerlerin öğretilmesinde ilişkilere dayalı bir öğrenme anlayışı vardı. Çünkü bu tür öğrenme seklinde öğrencilerin bir grup içinde olmalarıyla şekillenen sosyal çevre, ders konularının öğrenilmesiyle meydana getirilen etkiden çok daha olumlu ve güçlü tesirler yaparak, öğrenilenlerin daha kalıcı olmasını sağlıyordu (Çeker, 2013: 88).

3.2. Ahiliğe Değerler Eğitimi, Dışarıda Eğitim Ve Çevre Eğitimi Açılarından Bakış

Değerler ve Eğitimi Değerler kavramı, yaklaşık son 10 yılın en gözde kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Çağımızda değerlerin bu kadar vurgulanıyor olduğuna bakarak bunların ne kadar önemsendiğini, bu konuda artık ne kadar ileri bir noktada bulunduğumuzu düşünmek acele hüküm vermek olur. Günümüzde değerlere bu denli vurgu yapılması aslında değerlere verilen önemin artması değil, değerlere duyulan ihtiyacın artması olarak yorumlanabilir (Arslan &Yaşar, 2007: 10-11; Tahiroğlu, 2010, 235). Ahilikte eğitimin temelini ahlaki ve İslami değerlerin oluşturduğunu, verilen bütün eğitimin bu değerler üzerine bina edildiğini görürüz.

Değerlerle ilgili birçok farklı tanım yapılmıştır. Bu tanımlardaki ortak görüş ise, değerlerin insan hayatında önemli bir yere sahip olduğudur. Güngör (2000: 27-28) değerleri: "*belirli bir davranışın ya da herhangi bir şeyin tercih edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki kalıcı inanç veya kanaat*" olarak tarif ederken (Tahiroğlu, 2010: 236), Soykan (2007: 48)'a göre ise değerler: "*yapılıp edileni önemli, anlamlı kılan inanç veya kanaatlerdir* (Tahiroğlu, 2010; 236).

Değerler eğitiminin yaşantıların bir parçası haline getirilerek verilmesi en uygun olan yoldur (Hükelekli, H. & Gündüz, 2007: 389). Bu yol; öğretmeyi, model olmayı, ahlaki erdemleri, toplum değerlerini ve insanlığın ortak geleceğinin bağlı olduğu sorumluluklarımızı hissedip kendimizi yönlendirmeyi kapsar (Tahiroğlu, 2010: 236).

Araştırma bulguları, değer eğitimi yöntemlerine uygun olarak geliştirilen çevre eğitimi etkinliklerinin öğrencilerin çevreye ilişkin tutum puanlarını oldukça yükselttiğini göstermektedir. Değer eğitimi yöntemlerine göre geliştirilen etkinliklerle işlenen dersin, öğrencilerin çevreye ilişkin olumlu tutum geliştirmelerinde geleneksel yöntemle işlenen derse göre daha etkili olduğu söylenebilir (Tahiroğlu, 2010: 242). Tarihimizde örnek verecek olursak; Tasavvuf büyüklerinden (Topbaş, O., N., 2002:) Merkez Efendi ve Aziz Mahmud Hüdayi için anlatılan kıssalarda (Somunkıran, 2015; Topbaş, O., N., 1999:271; Anonim, 2015) geçen mahlukata- bugünkü deyişle doğaya- gösterilen hassasiyet, yani maneviyat büyüğüne hediye etmek üzere kıra çiçek toplamaya giden kimsenin diri çiçeklere kıyamayıp kırılmış veya solmuş bir çiçeği getirmeleri gibi örnekler zikredilebilir. Büyük ölçüde tasavvuf terbiyesine (Topbaş, O., N., 2002:105-220) dayanan ahilik eğitiminde kayıtlara geçmiş olmasa da buna benzer birçok örneğin yaşanmış olduğu kolayca tahmin edilecektir.

Günümüzde çevreyi korumak için düşünülen çözümlerin başında etkili bir çevre eğitimi gelmektedir. Etkili bir çevre eğitiminde ise değer eğitiminin önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Özensel (2003)'e göre "Bir toplumdaki iyi-kötünün belirlenmesi, ideal düşünme ve davranma yollarının tamamı değerler tarafından oluşturulur." Son yıllardaki popüler düşünce ise, değerlerin öğretilmekten ziyade – Merkez Efendi veya Aziz Mahmuz Hüdai örneklerinde olduğu gibi- yaşanıp anlaşılması üzerinedir Tahiroğlu, 2010: 233).

Çevre eğitiminin temel amacı; ferdin doğal ortamı algılamasını sağlamak, çevreye ait değer ve davranışlarını olumlu yönde etkileyerek doğal çevreyi koruma ve kullanmaya dair bir hassasiyet geliştirmektir (Başal, 2003:366). Değerler eğitiminde dünyaya ekolojik şuur ve hassasiyetle yaklaşılması telkin edilip bu yolla da çevre kirlenmesi, doğal kaynakların

korunması, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan türlerin koruma altına alma gibi konuların eğitim sürecinde yer alması sağlanacaktır (Kale, 2007: 321). Tahiroğlu, 2010: 235).

Tabii ki esas mesele, toplumdaki fertlerin her birine hitap edecek tipte çevre eğitim programlarının hazırlanması ve fertlerin çeşitli teşvik ve motivasyonlarla bunlara katılımının sağlanmasıdır (İleri & Sümer, 1998)

Çevre eğitimi konusunda için üç farklı çevre yaklaşımdan bahsedilmektedir: "Çevre hakkında eğitim, "çevre içinde eğitim, "çevre için eğitim. Her bir eğitimin, farklı amaçları bulunmaktadır. "Çevre hakkında' eğitim, şu anda okullarda devam etmekte olan eğitim şeklidir. Bu eğitime göre amaç, insan-çevre etkileşimi hakkında öğrenenleri bilgi sahibi yapmak, sonuç-sonuç ilişkilerini açıklamak, ilgi düzeylerini arttırmaktır (Lucas, 1972). Bloom taksonomisine göre çevre hakkında eğitim, bilişsel alana hitap etmektedir (Berberoğlu, 2013: 109)

"Çevre içinde' eğitim, daha çok öğrenci merkezli ve etkinlik merkezli eğitimler olarak kendini göstermektedir. Bu tarz eğitim, pedagojik teknik olarak değerlendirmektedir. "Sınıfdışı eğitim" şeklinde, karşımıza çıkmaktadır. Sınıfın dışında yapılan keşifler ve deneyler ile öğrenci veya o konumdaki fertlerin çevresel farkındalıklarının gelişmesi, doğaya olan ilgilerinin artması amaçlanmaktadır (Berberoğlu, 2013: 110). Ahilerin toplu olarak eğitildikleri sınıflar bulunmayıp bunun yerine imalathane ve dükkan içerisinde usta-çırak münasebeti tarzında yürütülen bir eğitim almış oldukları dikkate alınacak olursa bunun kategorik olarak sınıf dışı eğitime dahil edilebileceğini söylemek mümkündür.

Günden güne artan çevresel baskılar sebebiyle fertlerin, kişisel sorumluluklarının farkında olabilmeleri için birçok ülkede çevre eğitimine daha da çok önem verilmeye başlanmıştır. Bu tür çevre eğitimlerinden biri de sınıf dışı çevre eğitimidir (Berberoğlu, 2015:95).

Çevre eğitiminde, çevresel okur-yazarlığı oluşturmak için sınıf içinde yapılan örgün eğitimin yanı sıra okul dışında yapılan yaygın eğitimden de bahsedilmektedir (La Belle, 1982). Bazı kaynaklarda ise sınıf dışı eğitim ile çevre eğitimi eş anlamlı kabul edilmektedir (Ford, 1986; Powers, 2004). Sınıf dışı eğitimde, çevresel okuryazarlığın gelişebilmesi için doğal çevre, bir laboratuvar gibi kullanılmaktadır (Berberoğlu, 2015: 98). Ahilikte ise ahi için kendisinin yetiştiği ocak veya okul sayılan dükkân ve işyeri, onun hem doğal hem de sosyal çevresine nasıl davranacağını öğrendiği yerdir.

Çevre eğitim programlarında, sürdürülebilirlik konusuna yer verilmesi önerilmektedir. Çünkü. Sürdürülebilirlik çerçevesinde insan kendini, ekosistemin bir parçası olarak görebilecek, doğal hayata saygı duyabilecek, ekonomik ve sosyal gelişimini bu çerçevede devam ettirebilecek ve dolayısıyla sürekli doğayı tahrip etmek yerine, alternatif kaynakları bulmayı ve atıkları değerlendirmeyi tercih edecektir (Berberoğlu, 2013: 108). Ahilerin aldıkları İslami kültür ve terbiye dolayısıyla kendilerini diğer mahlûkatla –kendilerinin de mahluk olmaları hasebiyle- kardeş olarak görmeleri ve ayrıca israfın her çeşidinden kaçınmaları gibi ilkeler, bugün anladığımız anlamdaki sürdürülebilirlik için çok sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Çevresel konularda Doğrudan eylem ve dolaylı eylemlerle aktif rol almanın mümkün olabileceği belirtilmektedir (Berberoğlu, 2013: 109). Ahiliğin çevreyi ve yaşanan ortamı olumlu yönde değiştiren kurallarından olan mekânı temiz ve tertipli tutmak eylemi doğrudan eylem için uygun bir örnek oluşturmaktadır. Ahinin çevresindekilere bunu telkin etmesi ve öğretmesi de dolaylı eylem olmaktadır. Ahi, bu iki tip eylemde de aktif rol oynamaktadır.

4. ÇEVRE PROBLEMLERİ ÇEVRE AHLAKI VE AHİLİK

Ahilik, Türkiye Selçukluları zamanında kurulan sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikli bir kuruluştur. O dönemde Anadolu'da tabiat bilimleri alanında yoğun bir çalışma vardı (Bayram, M., 2001;1). Buradan hareketle; Ahiliğin en önemli etki alanlarından birini de çevre ve tabiatın teşkil etmiş olacağını söylemek mümkündür.

Günümüzün temel problemlerinden biri olan çevre sorunları ve çevreyle ilgili ihlaller, üçüncü kuşak hak olarak kabul edilen "temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı"nın ihlali olarak insanlığın karşısına çıkmaktadır. Fertleri ve ülkeleri, şimdiki ve gelecek kuşakların sağlığını tehdit eden çevre kirliliği (Kaboğlu, 2003) ve bozulmanın sebeplerini; plansız sanayileşme ve kentleşme, insanların yol açtığı ekolojik felaketler, liberal ekonomik sistemin mülkiyet ve kaynak kullanım anlayışı olarak saymak mümkündür (Şen, 1994).

Günümüz ülkelerinin ekonomisi, çoğunlukla, kapitalizme dayandığından ekonomide *sürekli tüketme* kültürü hâkimdir. Çünkü, üretim arttıkça refahın artacağı, üretimin artması için de üretilenlerin tüketilmesi gerektiği düşünülerek tüketim kamçılanmaktadır. Ne kadar tüketim olursa o derece fazla üretim olacağı kabul edilmektedir. Bu sebeple, üretim- tüketim zinciri, sürekli büyüyen sarmal bir yapı arz etmektedir. Yani, üretim ne kadar artarsa tüketim de o kadar artmakta, tüketim arttıkça da üretim artmaktadır. Böyle bir ekonomik yapı, ancak doğal çevrenin el verdiği ölçüde gelişebilecektir. Hâlbuki neoklasik ekonomi, doğal çevrenin sürdürülebilir bir şekilde kullanımına imkân vermemektedir. Bu sebeple, "kalıcı ekonomi'ye geçilmesi önerilmektedir.

Kalıcı ekonomi'ye göre gelişim, ancak doğal çevre (biyosfer) kaynaklarının dengeli/ölçülü şekilde kullanımı ile mümkündür (Berberoğlu, 2013: 111). Ne var ki, dengeli kullanımın gerçekleşmesi ancak bunun etik bir temele dayanması veya ahlaki bir temelden beslenmesiyle mümkün olacağı için konunun ahlaki boyutu göz ardı edilemez. Ahîlik; sadece teknik beceri, iş ve üretim bilgisi vermekten ibaret olmayıp, sosyal ve kurumsal kültürüyle çalışan- yönetici-işveren arası iletişim ve ilişkilerin gelişmesini ve yürütülmesini ve yeni iş hayatına atılan gençlerin ahlaki ve insanî davranışlarının gelişmeni sağlayacak çözümler üretebilmiş tarihi bir örnek olduğu (Uçma, 2007:170-174) için bugün doğal çevrenin korunması ve tabiattan ölçülü yararlanmayı sağlayacak sağlam bir karakterin nasıl şekilleneceği konusunda da örneklik değerine sahiptir.

Ahilikte usta çırak ilişkisi, Ahilik sisteminin devamlılığını sağlayan çok önemli bir özelliğidir. Kişisel ahlakî ve meslekî eğitim, bu sistem çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu ilişki, sadece üretim endeksli değildi. Kurumsallığı destekleyen, sorumluluk boyutu ve ahlaki temeli olan geniş bir ilişkiler alanı oluşturan bir zeminiydi (Karagül, 2012:13; Arslan, 2015: 266).

Ahiliğin sosyal fonksiyona sahip olduğunu ve bu fonksiyonun da sosyal ahlaka dayandığını görmekteyiz. Ahiliğin ahlaki prensiplerin ferdiyetçi değil, bilakis ferdin toplum içerisindeki şahsiyetini koruyacak şekilde toplumcudur. Ahiliğin sosyal fonksiyona taalluk eden prensipleri gereğince ne fert cemiyete, ne de cemiyet ferde ezdirilmiştir. Ahiler sosyalleşmeyi ve aralarındaki dayanışmayı bütün meşgul oldukları bütün alanlara yaymaya çalışmışlardır (Erken, 2012: 76).

Fütüvvet kurumunun tarihsel süreç içinde geçirdiği safhalara bakılacak olursa, Fütüvvetin esas olarak ahlaki temel üzerinde geliştiği görülür. Aynı biçimde, fütüvvet ilkelerini kendisine bir örnek olarak kabul eden Ahiliğin de söz konusu ilkelere dayalı bir takım ahlaki ilkeler geliştirmesi doğaldır. Bu ilişkiyi, fütüvvetnamelere bakarak görmek mümkündür (Ocak, 1996: 264; Özerkmen, 2004: 71).

Çevre problemlerinin odağında insan bulunduğu genel bir kabul gördüğü için insanı etkilemeyi veya değiştirmeyi başaran bir yaklaşımın, çevre problemlerini de çözebileceğini önerdiğimizde ise bunun halledilebilecek bir "problem" olduğu kabul edilmiş olunmaktadır Şu halde, bu

problemin insan temelinde ele alınarak çözülmesi gerektiğine hükmedilebilir. Bu durumda, problemin insanın hayat tasavvuru, yaklaşım ve davranışları ekseninde analiz edilmesi gerekmektedir Bu bağlamda konuyu insan- tabiat- ahlak ve iktisat çerçevesinde şöyle değerlendirebiliriz:

Tabiatın tahribi ve çevrenin kirletilmesi modern çağın en göze çarpan özelliklerindendir. Bu çağda kaynakların kullanılması adına tabiat tahrip edilmiş, çevre ise refahı adına kirletilmiştir. Çünkü modern insan, ihtiyaçlarını "sınırsız"; tabii kaynakları ise "kıt" olarak tasavvur etmiş ve dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları sonuna kadar tüketeceğini daha baştan ilan etmiştir. Nitekim, Batı felsefesine göre insanın tabiattan sınırsız olarak tasarruf etmeye hakkı ve yetkisi vardır. Bu felsefeyle davranan insan, kendisini tabiatın sahibi gibi görmektedir. Modern insan, sahip olduğu tabii kaynakları hiç kimseye hesap verme sorumluluğu olmadan kullanabileceğini, faydalanma sınırının ise kendisinin sınırsız olan ihtiyaçları ölçüsünde, yani sınırsız olacağını farz etmektedir. Bunun tabii neticesi olarak kaynakların kullanılması adına tabiatın tahribi, refahı temin adına üretimin arttırılması ve üretimin artırılması için de tüketimin teşvik edilmesi kaçınılmaz kabul edilmiş, bunun kaçınılmaz sonucu ise ortaya çıkan çevre sorunları olmuştur.

Çağdaş insan ancak para ve mevki kazanabilmek için, "insanları etkileme ve başarılı olma" ve "dost kazanma yolları"nı sun'i yöntemlerle öğrenme yanılgısına kapılmıştır. İnsan ile insan ve hatta "insan-tabiat" ilişkisinde dolaysız ve kendiliğinden bir kavrayış artık neredeyse söz konusu değildir. Ne var ki metayı ele geçirerek her şeye egemenliğini katmerleştirmek isteyen insan, gerçekte amacının aracına dönüşmüştür. Tek amacı daha çok kazanmak olan bu insan, "insan-insan" ilişkilerinde olduğu gibi "insan-tabiat" ilişkilerinde sıcak iklimi teneffüs edemez olmuştur (Nişancı, 1999: 67).

İnsanın tabiat üzerindeki hâkimiyetini esas alan antroposentrik yaklaşıma bir tepki olarak doğmuş olan ekosentrik yaklaşım, bütün varlıkların yeryüzündeki hayatın eşit derecede saygıyı hak eden unsurları olduğu ve insanların diğerlerinden üstün olmadığına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, çevresel varlıkların insanlar için değil sırf kendileri için korunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan ise artık modern toplumda, kişilerin sağlıklı olmasının yaşadıkları çevre ve tabiatın sağlığına; tabiatın selamette kalmasının da yine insana bağlı olduğu gerçeği gün yüzüne çıkmıştır. Buradan hareketle, birçok ilim adamı ve düşünür, çevre sorunlarının merkezinde insan olduğu için insanın hayat felsefesi ve buna bağlı olarak tabiata karşı yaklaşım ve davranışlarını değiştirmeden çevre sorunlarının çözümünde kayda değer bir yol alınamayacağını söylemektedirler. Bu anlayışa göre çevre asla kendi kendine kirlenmez; onu kirleten insandır. Çevre sorunlarının özünde insanın bulunduğu belirginleştikten sonra, yapılması gereken öncelikli işin insanın sergilediği davranışların değiştirilmesi olduğu anlaşılmıştır (Doğan, 1997).

Artık kanaat etme zamanının geldiğini savunan Avrupa'daki "Yeşil Hareket"in önemli temsilcilerinden Jonathan Porrit dünyanın ve insanlığın geleceği için "gerçek ihtiyaçlar"ile "suni isteklerin" ayrılmasını ve gerek doğal kaynakları kullanırken gerekse ürün tüketirken "Derin Ekoloji" anlayışında tanımlanan "Yetinme seviyesi"nde kalmayı teklif etmektedir. (Gökdayı İ., 1997). Ayrıca, gezegenimizi kurtarabilmek için var olan tüketim seviyesini düşürmenin ve tüketim davranışlarını daha sürdürülebilir bir biçime dönüştürmenin gerekliliği vurgulanarak *Sürdürülebilir Tüketim* kavramı ve uygulamalarından bahsedilmektedir (Karalar & Kiracı, 2011). Zira, M. Gandhi'nin dediği gibi Dünyamızda*, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kaynak var; fakat onların hırslarını doyurmaya yetecek kaynak yok."* (Yıldırım & Göktürk, 2004).

Yetinme Seviyesi'ne Ahilik kültürü penceresinden baktığımızda; bir taraftan ahilik ahlakının dayandığı kaynak olan İslam'ın israfı yasaklayan emirleri, bir yandan da Ahilik sisteminde

üretimin sadece ihtiyacı karşılayacak ölçüde tutulması sayesinde Derin Ekolojisinin önerdiği Yetinme Seviyesi'nin gerçekleşme imkânı doğabileceği görülür.

Günümüzde ilerleyen teknoloji ve yaygın ekonomik faaliyet insan-çevre ilişkisinden kaynaklanan zararlı sonuçların başkalarının menfaat alanlarında ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mesela deniz ve akarsu kenarında kurulan bir sanayi tesisinin atıklarını hiçbir arıtmaya tabi tutmadan suya akıtan girişimci ürettiği kârdan sadece kendisi yararlanırken üretim faaliyetinden kaynaklanan kirlenmenin külfetini bütün topluma yüklemektedir. Aşikardır ki bu, ahlaki bir meseledir.

Okul ve kitle eğitiminin fertlere bilgi kazandırdığı, ancak, bilginin davranış haline dönüşmesi, bilgili kişinin aynı zamanda iyi ahlâklı ve sağlam karakterli olmasına ve o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlı olduğu bilindiği için, son zamanlarda çevre ve tabiatı muhafazada dinin ve ahlakın önemli bir yeri olduğu sık sık telaffuz edilmeye başlanmıştır. Dinlerin çevre insan ilişkisine dair özellikle şahsi temizlik, hava ve su temizliği, ağaç ve orman sevgisi, hayvanlara ve tabiata şefkat çerçevesinde vazettiği kurallar mevcuttur (Özdemir, 1997). Özellikle İslam, çevre değerlerinin korunması ve çevre ahlakına uygun hareket edilmesi hususunda açık ve ciddi hükümler ihtiva etmektedir (Canan, İ., 1995; Özdemir &Yükselmiş, 1997).

Çevre sorunlarının yoğun olarak yaşanmaya başlamasından sonra birçok bilim adamı ve düşünürün, bu sorunların köken ve sebepleri hakkında felsefî sorular sormaya başladığı görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak bilim adamları ve ekoloji konusuna gönül vermiş kişilerin de gayretleriyle konunun ahlâkî boyutu gündeme gelmiş, insan-tabiat ilişkilerini ahlâkî bir bağlamda açıklamaya, ikisi arasındaki uyumu yeniden kurmaya yönelik bir "çevre ahlâkı" oluşturma gayretine girişilmiştir.

Dinden bağımsız olarak da ferde çevre konusunda sorumluluk kazandırmanın mümkün olup olmayacağı Çevre Ahlakı (Çevresel Etik) bağlamında tartışılmaktadır. Ahlâk felsefesinin bir kolu olup dünyanın önde gelen birçok üniversitesinde ders olarak okutulan (Özdemir, 2001) Çevre Ahlakı, "Herkesin, yaşanabilir bir çevre yaratılması ve bunun devam ettirilmesi için bizzat sorumlu olduğu bilince sahip bulunması ve bu hususta kendini ahlaken sorumlu ve vicdanen görevli hissetmesidir" şeklinde tarif edilebilir.

Çevre ahlâkı, insanın dışındaki varlıkların insan için sağladığı fayda ve menfaatler söz konusu olmadan, sadece ekosistemde birer varlık oldukları için ahlâki bakımdan önemli olduklarını kabul etmektedir (Özdemir, 2001). Çevre ahlakını, genel ahlakın bir şubesi olarak gören düşünürler, bu konuda genel ahlakın yükselmesine hizmet eden her şeyin çevre ve tabiatın korunmasına da hizmet edeceğini bildirmektedirler (Özdemir, 2001; Çelik, 2005; Soykan, 2007).

İnsanın hayatını, zihnini, ahlakını, çevresini ve geleceğini şekillendiren eğitim olduğuna göre, bu hususta başlı başına bir eğitim sistemi olan ahiliğin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Yeri gelmişken, burada Ekopedagoji terim ve kavramına değinilmesi ve ahi karakterinin bugünkü çevre ve eğitim anlayışı bağlamında irdelenmesi yararlı olacaktır. Ekopedagoji, esasen çevre eğitimine politik ve eleştirel bir bakış açısıdır (Gronemeyer, 1987; Kahn, 2010) ve temelinde Doğal Ekoloji (doğanın korunması), Sosyal Ekoloji (insanın doğaya etkisi) ve Bütünsel Ekoloji (medeniyetleşmeye ekolojik bir bakış açısı –ekolojinin ekonomik, sosyal, kültürel yapı üzerine etkisi) bulunmaktadır (Kahn, 2010). Dolayısıyla ekopedagojinin özünde doğaya, insana, kültüre, çeşitliliğe saygı bulunmaktadır (Gronemeyer, 1987). İnsan hem kendi türüne hem de doğanın tüm elemanlarına saygılı olmayı öğrenmesi gerektiğinden ekopedagojik herhangi bir programın özünde, 'daha da insan olmayı' başarmak vardır. Diğer taraftan, ekopedagoji ile aynı zamanda çevresel okuryazarlığın da sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

Çevresel okuryazarlığa sahip bir kişinin özellikleri çeşitli kaynaklarda şöyle sıralanmaktadır:

- Çevresi hakkında bilgi düzeyi ve farkındalığı yüksek,
- çevresine karşı olumlu tutum ve davranış sergileyen,
- çevresi ile ilgili karar alma mekanizmalarında aktif rol alan,
- içinde bulunduğu toplumu etkileyebilen,
- sosyal düzeyde yeniden yapılanma sağlayabilen kişilerdir (Rickinson, 2001; Hadlock & Beckwith, 2002; Storksdieck ve diğerleri, 2005; Stevenson, 2007; Erentay & Erdoğan, 2009).

Dikkat edilirse görülür ki Ahilerin sahip olduğu vasıflar da yukarıda sayılanlardan farklı değildir. Bu sayılan özellikler adeta çevre ve tabiat boyutu itibariyle ahiyi tarif etmektedir. Nitekim, Ahi Teşkilâtı'nın Anadolu'da tabiat ilimleri alanındaki çalışmaların ışığında kurulduğunu ifade eden bilim adamları vardır (Bayram, M., 2001). Ne var ki; Selçuklular zamanında Ahilik bilimsel bir temele dayanmakta iken ve bilimin verilerinden pratik hayatta yararlanmayı esas almış iken Osmanlılar döneminde ahiliğin bu bilimsel yönünün algılanamadığı veya ahiliğin Osmanlılara bu yönüyle intikal etmediği anlaşılmaktadır. Bunun da en önemli sebebinin, bir asır boyunca (1243-1335) Anadolu'da hüküm süren Moğol iktidarının Ahi Evren Hace Nasirü'd-din Mahmud ve arkadaşları üzerindeki ağır, şiddetli ve zâlim baskı ve takipleri sonucu onların eserlerinin yayılamaması ve okunamaması, onların yarattığı bilimsel geleneğin Anadolu'da devam etmesinin engellemiş olmasıdır (Bayram, M., 2001:8).

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çevre sorunlarının analizi yapıldığında, sorunlar sarmalının oluşmasına yol açan çekirdek problemin insan tutum ve davranışları olduğu görülmektedir (Doğan, 1997). Bu sebeple, çevre ve doğa ile ilgili sorunları sadece teknik bir olgu olarak görüp, insan-doğa ilişkilerini göz ardı eden, yasaklamalar üzerine kurgulanan, insanın eğitimini yeterince dikkate almayan yaklaşımlarla bu sorunları çözmek mümkün değildir (Tlert, 1998). Kitle eğitim programlarının çevre ve tabiat konusundaki yetersizliği bu konuda sorumlu fertlerin yetişmesini şansa bırakmaktadır. Halbuki, insanlarda tabiat hakkında olumlu algılar ve istendik davranışlar oluşturulamadığı sürece bu konuda netice alınmayacağı bilim adamları tarafından ifade edilmektedir (Noughton ve diğerleri, 2005; Alkan, 2009). Bunlara göre; Tabiat ve çevrenin değerini ve insan için ne anlama geldiğini bilen insan sayısı arttıkça bunun gönüllü koruyucuları ve toplumlarda çevre sorunlarını çözebilecek değerler ortaya çıkacaktır (Yaşar ve Şeremet, 2008; Alkan, 2009; Alkan & Tolunay, 2009). Diğer taraftan, toplum ve mekâna ait düzen büyük ölçüde bu topluma hükmeden ve o mekânı elinde tutan zihniyet ve iradenin etkisiyle şekillenmektedir. Bu sebeple, iyi organize olmuş, toplumun kültürüne, manevi dokusuna ve hissiyatına uygun hareket eden bir sivil yapılanma, toplumun nabzını tutup topluluk düzeni üzerinde etkili olabileceği gibi, maddi kültür ve çevre düzeni üzerinde de müessir olabilir. Ahilerin toplumdaki durumu-konumu-fonksiyonu da zaten en kısa yoldan bu şekilde ifade edilebilir.

"Faaliyet örgütü" ve "enformasyon örgütü"nün yapısı itabariyle kurumlarında bu güne ışık tutan bir örgütlenme modeli olan "yatay örgütlenme modeli"ni benimseyen Ahilerde enformasyona dayalı modern örgütlenme modellerinde de aranan "uzmanlık"ın esas kabul edildiğini görmekteyiz (Özerkmen, 2004: 70). Keza, Ahi eğitiminde, modern eğitimde bugün ulaşılan; aktif öğrenme, öğrenci merkezlilik, sınıf dışı eğitim gibi teknikleri uygulandığını ve veya bugüne ışık tutan eğitim esasları belirlendiğini söylemek mümkündür

Ahilikte toplumun olduğu kadar çevre ve tabiatın sağlığı ve devamlılığı da göz önünde tutulmuştur. Toplumda kişilerin sağlıklı olmasının yaşadıkları çevre ve tabiatın sağlığına; tabiatın selamette kalmasının da yine insana bağlı olduğu kabul eden Ahilik felsefesi ahiyi bu yönde eğitip, ahiden topluma da aynı yönde önderlik etmesini beklemiştir.

Ahiliğin dayandığı; nimetler ve bunların yer aldığı çevrenin saygıyla ve ölçü üzerine yaklaşılması gereken emanetler olduğu anlayışının dün olduğu gibi bugün de çevre ve tabiat üzerindeki etkisinin olumlu, yapıcı ve onarıcı olacağı için günümüzde çevre ahlakı ve eğitiminin bu anlayış temelinde geliştirilecek yöntem ve uygulamalarla desteklenmesi mümkündür. Bu amaçlar Ahilik sistemi ve hukukuna göz atılmalı, çevre ve tabiat ile ilgili bilim adamları ve organizasyonların Ahilik tecrübesi ve uygulamalarından yararlanmanın yollarını aramalıdırlar. Genel ahlakın yükselmesine ve bu yönde yaygın ve etkili bir eğitim faaliyeti planlayıp gerçekleştirmeden İnsandan ne çevre konusunda ne de başka alanda fedakârlık ve üstün ahlak beklemek yanlış olacağına göre bütün mahlûkata ve varlıklara saygılı olmayı öğreten ahiliğin fütüvvet ilkelerini gözden geçirmek ve günümüz çevre/doğa eğitim programlarına bu ilkeleri uyarlama imkânlarını araştırmak gerekmektedir. Burada *"Günümüzde ahilik düşüncesi yaşanabilir mi?"* sorusu akla gelmektedir. Bugün ekonomik, sosyal ve kültürel krizlerin sebepleri incelendiğinde karşımıza çıkan sonuçların hayatımızda ahilik öğretisinin eksikliğini gösterdiğine işaret eden bilim adamları vardır (Özerkmen, 2004; Bayram, 2012; Arslan, 2015, Yardımcı, 2015). Bunlara göre; Kazanmadan yaşama, gereksiz tüketim, israf, faiz, para ile para kazanma, emeğin değersizliği, kullan at kültürü, bilinçsiz tüketim, kaliteli insan yetiştirememe problemi, iletişim eksiklikleri, yapmacık ve yüzeysel ilişkiler, kalitesiz mal üretimi, bitmeyen ihtiyaçlar, kendi kendine yetememe sorunu, başkasını düşünme yoksunluğu gibi problemlerin çözümü ahilik düşüncesi içinde bulunmaktadır (Canan, 1995; Arslan, 2015, Yardımcı, 2015).

Uyguladığı eğitim tarzı ve getirdiği etik kurallar sayesinde çevre ve ekonominin merkezinde bulunan insanı olumlu yönde etkileyip ahlakını yücelterek çevre ve tabiata daha saygılı ve ölçülü yaklaşan bir insan modelinin şekillenmesine katkıda bulunma potansiyeline sahip ahiliğin eğitim tecrübesinden çevre etiği ve çevre eğitimi alanlarında da faydalanılmalıdır (İleri ve diğerleri, 1998).

Çevre doğaya saygılı anlayışına karşı günümüzün bencillik temelli uygulamaları karşılaştırıldığında Ahiliğin beslendiği kaynak olan tasavvufun (Topbaş, O., N., 2002) kişilere kazandırdığı ölçülülük hasletiyle birlikte Ahilik uygulamasının bu konuda da insanlığın geleceğine ışık tutabileceği ve günümüz için çevre ahlakı ve çevre eğitiminde bu anlayışa dayalı modeller üretmenin mümkün olduğu görülmektedir.

Denenmişliği üzerinden henüz 250-300 yıl geçmiş bir iktisat tasavvurunun yeniden güncellenmesi ve bugün için buna dayanan yeni bir çevre ahlakı önermek ütopik bir yaklaşım sayılmamalıdır (Bergen, 2014). Çünkü, Modern insanın, çevre- doğa veya gelecek nesiller adına fedakarlığa razı olması etik/ahlaki bir temele dayanan bir eğitim ve "nefis terbiyesi' ile olabilir. Ahiliğin, müntesibine böyle bir ahlaki yapı, sağlam bir karakter, dengeli bir hayat ve ölçülü davranışlar kazandıran bir eğitim verdiğini görmekteyiz.

Fütüvvet zümresinin doğduğu ve öne plana çıktığı 13. üncü asırda Anadolu'nun yaşayışı; tasavvuf (Topbaş, O., N., 2002) ve sufilik akımının bütün halk tabakalarına yayılmasını sağlayacak bir durumda olduğu görülür (Tatar & Dönmez, M., 2008). Bu ise ahiliğin verdiği ahlaki eğitimin tesirinin ve yaygınlığının nasıl olup da bu kadar artabilmiş olduğunu açıklamaktadır. Günümüzde çevre ve doğa eğitimlerinde de eğitimin olabildiğince geniş kitlelere yayılması hedeflenmekte, bu konuda işe yarayacak her imkândan yararlanılmaya ve her dinamik harekete geçirilmeye çalışılmaktadır. Şu halde günümüzde çevre/doğa eğitim faaliyetlerini planlayanların toplumun bütün kesimlerinin çevre ve doğaya bakışını ve davranışlarını etkileyen değerleri dikkate alması ve bunlardan çevre/ doğa eğitiminde faydalanması (Oğurlu &Alkan, 2012; Alkan & Oğurlu, 2014) beklenir. Baz değerlerinin sağlamlığında dayanarak Ahiliğin bu gibi eğitimlere değerler eğitimi ve sosyal ilişki modelleri yönüyle model oluşturması mümkündür.

REFERENCES

- Alkan, H. & Tolunay, A. (2009) Assessment Of Primary Factors Causing Positive or Negative Local Perceptions on Protected Areas. Journal of Environmental Engineering and Landscape Management. DOI:10.3846/1648-6897.2009.17.20-27. S.17(1). Ss. 20-27.
- Alkan, H.. (2009), "Negative Impacts of Rural Settlements on Natural Resources in the Protected Areas: An Example from Kovada Lake National Park". Journal of Environmental Biology. 2009, 30(3). 363-372.
- Alkan, H. & Oğurlu, I. (2014). Changes In The Environmental Perception, Attitude and Behaviour Of Participants At The End Of Nature Training Projects, Environmental Engineering and Management Journal, Vol.13, No. 2, 419-428, ISSN: 1582-9596, http: //omicron.ch.tuiasi.ro/EEMJ/ WOS:000340482300026
- Arslan H. (2015) Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo -İktisadî Yapısı Ve Örneklik Değeri, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 49 (Mayıs – Haziran 2015), Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN, http://www.akademikbakis.org
- Arslan, Z., Ş. ve Yaşar, F.T. (2007). Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, 1 (1), 8-11.
- Başal, H. A., (2003). Okul Öncesi Eğitiminde uygulamalı Çevre Eğitimi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, (Ed. M. Sevinç). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Bayram, M. (2001).Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 10, İstanbul.
- Bayram, S. (2012) Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 21, 81-115
- Berberoğlu, E., O. Ekopedagoji Temelli Sınıfdışı Çevre Eğitiminin Çevre Farkındalığı Üzerinde Etkisi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt:12-1, Sayı:23, 2015-1, s.95-117.
- Canan, İ. (1995) Ayet Ve Hadislerin Işığında Çevre Ahlâkı, Nesil Yayınları, İstanbul, 1995.
- Çeker, S. (2013) Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahi Zâviyeleri Ve İşyerleri, Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi), Özel Sayı, Aralık 2013, Konya Kitabı XIV, Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri, Editör Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR Konya , 2013, 79-94
- Çelik, N. (20015) Ormana Övgü, Ahlak, Çevre Ahlakı ve Çevre Hakkı. Eskişehir: Gülen Ofset. 2005.
- Doğan, M. (1997) 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Çevre Eğitimi". Çevre ve İnsan Dergisi. Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları. 1997. S: Mart 1997. Ss. 24-27.
- Dreyfus, A., Wals, A. E. J., van Weelie, D. (1999). Biodiversity as a Postmodern Theme for
- Durak, İ. & Yücel, A., 2010. Socio-Economics Effects of Akhism and Reflections until Nowadays, The Journal of Süleyman Demirel University Faculty of Economic and Administrative Science. Y.2010. V.15. No .2., p.151-168.

- Berberoğlu E., O. & Uygun, S. (2013) TÜBİTAK 4004 Projelerinin Sürdürülebilir Kalkınma İçin Çevre Eğitimi" Kapsamında Değerlendirilmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt 13, Sayı 2, 108-133,.Environmental Education. Canadian Journal of Environmental Education, 4 (Summer): 155-174.
- Erentay, N. ve Erdoğan, M. (2009). 22 adımda çevre eğitimi. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Erken, V. (2012) Bir Sivil Örgütlenme Modeli Olarak Ahilik, ISBN;975-8145-89-0 , Berikan Elektonik basım Yayım Tur.San .Tic.Ltd.Şti. Ankara, 2012, 144 s.
    - Etkisi. Türkiyat Arastırmaları Dergisi, 10, Istanbul..
- Ford, P. (1986). Outdoor education: Definition and philosophy. ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools Digest, Las Cruces, NM.
- Gökdayı, İ. (1997), Çevrenin Geleceği-Yaklaşımlar ve Politikalar, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Önder Matbaa, Ankara, 1997, 280 s.
- Gronemeyer, M. (1987). Ecological education a failing practice? Or is the ecological movement an educational movement?", in Adult Educationand the Challenges of the 1990s. (Ed. Walter Leirman& Lindra Kulich), Chapter Five, p. 70-83, New York: Croom Helm.
- Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar. (3. basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hadlock, T. D. & Beckwith, J. A. (2002). Providing incentives for endangered species recovery. Human Dimensions of Wildlife, 7 (3), 197-213.
- Hükelekli, H. & Gündüz, G. (2007). Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, DEM Yayınları, s. 371-396.
- İleri, R. & Sümer, B. (1998) Çevre Eğitimi ve Katılımın Sağlanması , ÇEV-KOR Ekoloji-Çevre Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1998, Sayı 28. s. 3 - 9.
- Kaboğlu, İ. (2003) Çevre Hakkı. Yeni Yüzyıl Kitaplığı: İletişim Yayınları. 2003.
- Kahn, R. (2010). Critical pedagogy, ecoliteracy, & planetary crisis. New York: Peter Lang Publishing.
- Kale, N. (2007). Nasıl Bir Değerler Eğitimi? Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, DEM Yayınları, s. 313-322.
- Karalar, R. & Kiracı, H. (2011), Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm önerisi olarak Sürdürülebilr Tüketim Düşüncesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi, sayı: 30, Ağustos 2011.
- Keleş Ö., Uzun, N. & Uzun F.,V. (2010) Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci, Çevresel Tutum, Düşünce Ve Davranışlarının Doğa Eğitimi Projesine Bağlı Değişimi Ve Kalıcılığının Değerlendirilmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org, Bahar-2010 C.9 S.32 (384-401) ISSN:1304-0278
- La Belle, T. J. (1982). Formal, nonformal and informal education: A holistic perspective on lifelong learning, International Review of Education / Internationale Zeitschrift fürErziehungswissenschaft / Revue Internationale de l' Education, 28 (2), 159-175.
- Lucas, A. M. (1972). Environment and environmental education: conceptual ıssues and curriculum implications. PhD Dissertation, Ohio State University, College of Education.

- Nişancı, T., Ş. (1999) Yeniden İnsan Merkezli Bir Dünya İçin Hesaba Katılması Gereken Bir Ortaçağ Denklemi: Tüketimde Diğergamlık Hasleti ve Üretimde Ahilik Sistemi, Köprü Dergisi. 67.
- Noughton – T., L., Holand, M. & Brondon, K. (2005) The Role of Protected Areas in Conserving Biodiversity and Sustaining Local Livelihoods. Annual Review of Environment and Resources. 2005 (30) 219-252.
- Ocak, A. Y. (1996). Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış, Türk Sufiliğine Bakışlar. İstanbul.
- Oğurlu, İ. & Alkan, H. (2012) Korunan Alanların Doğa Eğitim Projelerindeki Yeri Ve Önemi. III. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi. 18-20 Ekim 2012. İstanbul.
- Özdemir, İ. & Yükselmiş, M. (1997) Çevre Sorunları ve İslam. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Özdemir, İ. (1997) Çevre ve Din. Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları. 1997.
- Özdemir, İ. (2001) Yalnız Gezegen. Kaynak Kitaplığı. 2001.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (3), S.217-239.
- Özerkmen, N. (2004) Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri Ve Temel Toplumsal Fonksiyonları – Sosyolojik Yaklaşım Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44, 2 (2004) 57-78
- Powers, D. L. (2004). The effects of an outdoor education program on life effectiveness skills of participant. Master of Science Thesis, California State University, USA..
- Rickinson, M. (2001). Learners and learning in environmental education: A critical review of the evidence. Environmental Education Research, 7 (3), 207- 320.
- Soykan, Ö.N. (2007). Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır? Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, DEM Yayınları, s. 45-54.
- Stevenson, R. B. (2007). Schooling and environmental education: contradictions in purpose and practice. Environmental Education Research,13 (2),139- 153.
- Storksdieck, M., Ellenbogen, K. & Heimlich, J. E. (2005). Changing minds? Reassessing outcomes in free-choice environmental education. Environmental Education Research, 11 (3), 353- 369.
- Şen, E.(1994) Ceza Hukuku Açısından Sağlıklı ve Düzenli Bir Çevrede Yaşama Hakkı. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları. No:140. 1994.
- Şimşek, M. (2002). TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik, Hayat Yayıncılık. İstanbul.
- Tahiroğlu, M. , Yıldırım, T. & Çetin, T. (2010) Değer Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin, İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin tutumlarına etkisi, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 30, Sayfa 231-248, 2010.
- Taşer, S. (2013) Ahilikten Okul Müfredatlarına Sanat Ve Meslek Eğitimi (Konya Örneği) Yeni İpek Yolu (Konya Ticaret Odası Dergisi), Özel Sayı, Aralık 2013, Konya Kitabı XIV, Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri, Editör Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR Konya , 2013.

- Tatar, T., & Dönmez, M. (2008) Zihniyet Ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2008.
- Topbaş, O., N. (1999) Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 1999.
- Topbaş, O., N. (2002) İmandan İhsana Tasavvuf, Erkam Yayınları, İstanbul, 2002.
- Uçma, İ. (2007). Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Yaşar, O. & Şeremet, M.(2008)ı Türkiye'de Milli park Eğitimi ve Milli park Eğitimine İlişkin Bir Araştırma: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. S.1/5 Güz 2008. Ss.911-942.
- Yıldırım, U. ve Göktürk, İ. (2004), "Sürdürülebilir Kalkınma", Editörler Mehmet C. Marın, Uğur Yıldırım, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar,-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetsel Perspektifler, Beta Basın Yayım, 1. Baskı, İstanbul, ss. 449-488.

WEB REFERENCES

- Anon. (29.09.2015) Azîz Mahmûd Hüdâyî Hazretleri'nin Hayatı, Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı http://www.hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hazretleri/hayati.html
- Bergen L., (26.09.2015) Ahilik Kültürü Ve Kapitalizm, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/ahilik-kulturu-ve-kapitalizm
- Somunkıran, S., (22.09.2015)) Ağaçayırı'nda Kaldı Gençliğim, http://semihsomunkiran.blogspot.com.tr/2012/02/sunbul-efendi.html
- Yardımcı, M., (30.09. 2015), Ahilik, http://kainatamektup.com/index.php/ahilik-nedir-ahice-dunyaya-bak/